

Діагностика міри вираженості рефлексивності в майбутніх соціальних педагогів

У статті йдеться про результати діагностики рефлексивності студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Ключові слова: рефлексія, рефлексивність, діагностика рефлексивності.

Постановка наукової проблеми та її значення. Діяльність соціального педагога передбачає постійну взаємодію з багатьма суб'єктами мікро- та макросоціуму, ефективність якої великою мірою залежить від рівня сформованості й розвитку в нього особистісних та професійно значущих якостей. Згідно з висновками вчених-психологів [1–7], детермінувальну роль у структурі психічних, індивідуальних якостей особистості відіграє рефлексивність. За визначенням А. В. Карпова, «...завдяки цій якості як “данності свідомості самому собі” людина розуміє, що наділена такою унікальною якістю, якої немає у жодної з живих істот – здатністю усвідомлювати» [5]. На основі цієї якості особистість здатна аналізувати свої можливості під час розв'язання тих чи тих професійних завдань, здійснювати пошук причинно-наслідкових зв'язків у явищах і процесах, реалізовувати ефективне спілкування та взаємодію з іншими особами, проектувати, прогнозувати та програмувати свою професійну діяльність. Тому дуже важливим аспектом під час професійної підготовки майбутнього соціального педагога є виявлення актуального рівня індивідуальної міри вираженості його рефлексивності та забезпечення максимально сприятливих умов для розвитку цієї якості.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Дослідженню питань рефлексії, рефлексивності присвячено низку наукових досліджень, автори яких, зокрема, трактують рефлексію як компонент структури діяльності (Л. С. Виготський, А. Н. Леонтьєв та ін.); один із механізмів мислення (В. В. Давидов, Ю. Н. Кулноткін, І. Н. Семенов, В. Ю. Степанов); одну із закономірностей організації комунікативних процесів (В. С. Біблер, С. Ю. Курганов, А. Ліпман). Значний внесок у детермінацію структури рефлексії, рефлексивності зробив О. В. Карпов. На сьогодні також є достатньо широке коло наукових робіт, у яких рефлексію потрактовано в педагогічному контексті, зокрема як інструментальний засіб організації навчальної діяльності (О. С. Анісімов, М. Е. Боцманова, А. З. Зак, А. В. Захарова) та основа формування професійної компетентності педагога (А. П. Гурєєв, А. М. Максимов, Н. Б. Крашеннікіна, Ю. В. Кушеверська, А. А. Веремієва, Г. О. Бізяєва та ін.) [1–7].

Мета статті – розкрити актуальний стан міри вираженості рефлексивності у студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Для досягнення поставленої мети ми провели емпіричне дослідження, у якому взяли участь 84 студенти спеціальності «Соціальна педагогіка» Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, зокрема 19 із них навчаються на I курсі, 22 – на II, 27 – на III і 16 на IV. Як інструментарій діагностики індивідуальної міри вираженості рефлексивності було використано методику О. В. Карпова. За висновками автора методики, «...зміст теоретичного конструкту, а також спектр проявів поведінки, які ним визначаються – індикаторів властивості рефлексивності, передбачає необхідність врахування трьох головних видів рефлексії, які виділяються на основі так званого “часового” принципу: ситуативної (актуальної), ретроспективної і перспективної рефлексії» [4]. Також методика дає змогу виміряти міру вираженості рефлексії в спілкуванні та взаємодії індивіда з іншими людьми. Узагальнення емпіричних даних, отриманих під час діагностики рефлексивності було проведено за цим принципом, що дало змогу сформулювати такі розподіли (див. рис. 1–4).

Аналіз даних, наведених на рис. 1, показує, що найвищі показники ретроспективної рефлексії в студентів першого курсу, найнижчі – у четвертого, тобто студенти першого, порівняно зі старшими курсами, більшою мірою, схильні до аналізу діяльності, яку вони виконували в минулому, мотивів і причин подій, змісту своєї поведінки, допущених помилок.

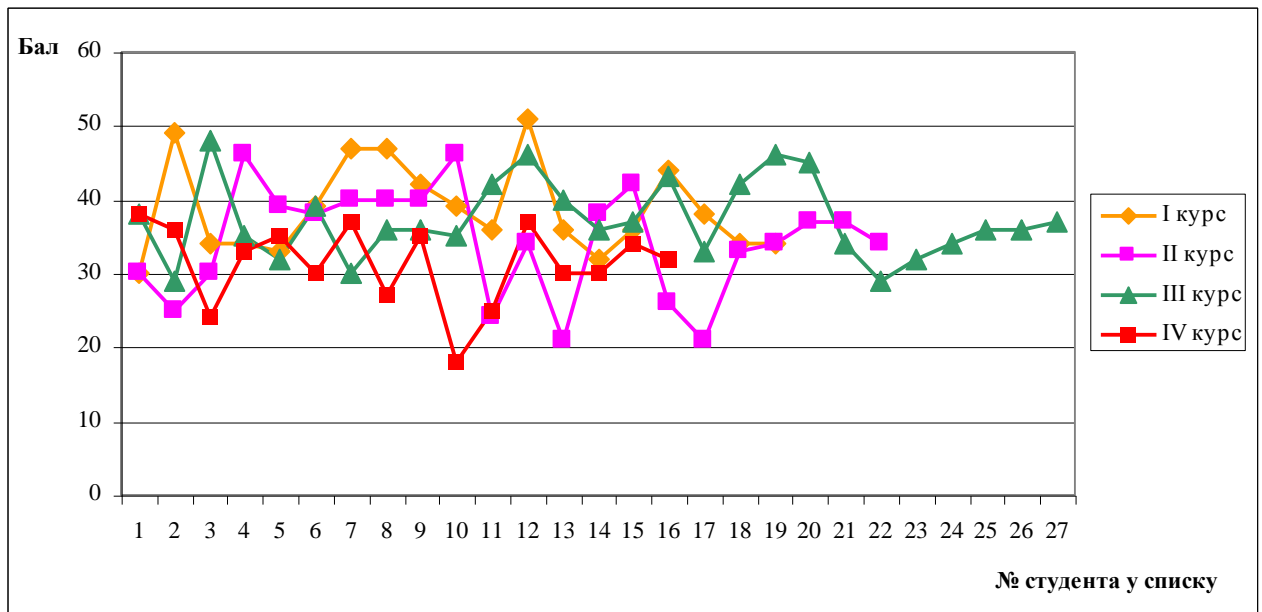

Рис. 1. Розподіл студентів за індивідуальними показниками міри вираженості ретроспективної рефлексії

Для студентів старших курсів (див. рис. 2) більш актуальний безпосередній контроль поведінки в реальній ситуації, осмислення її елементів, аналіз того, що в даний момент відбувається, підпорядкування власних дій ситуації та їх координація відповідно до власного стану та умов діяльності, тобто студенти старших курсів орієнтовані на рефлексію «тут і тепер», що забезпечує більшу безпосередню їх включеність у ситуацію.

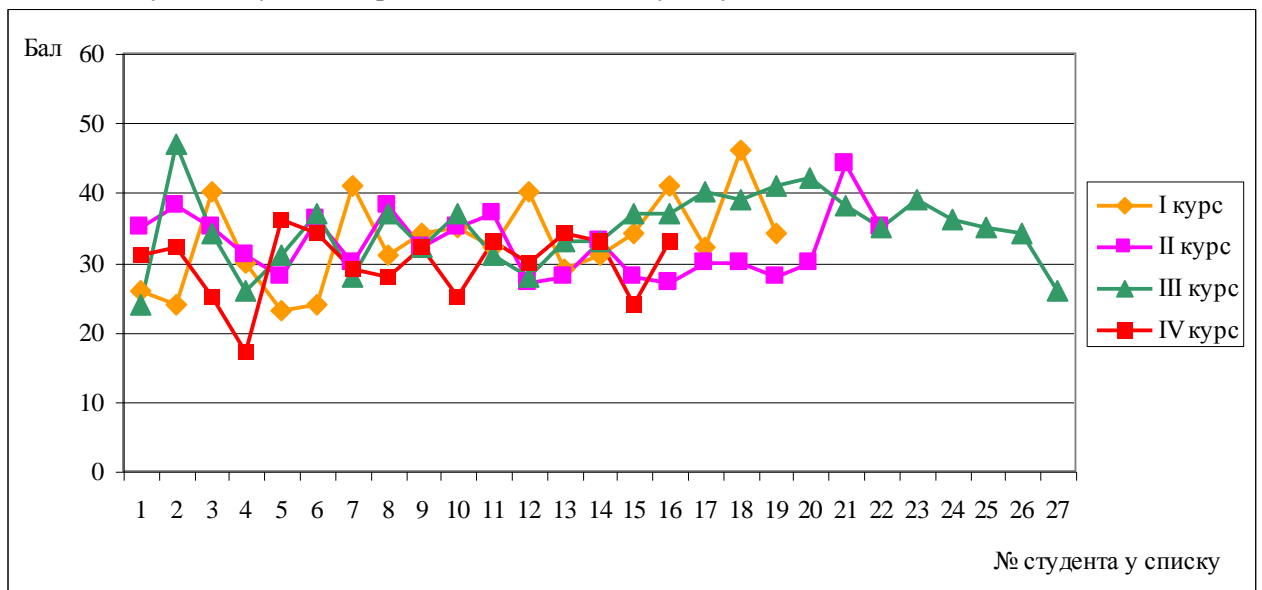

Рис. 2. Розподіл студентів за індивідуальними показниками міри вираженості актуальної (ситуативної) рефлексії

Аналіз даних, наведених на рис. 3, показує, що роздуми про майбутню діяльність, уявлення про її хід, планування, вибір найбільш ефективних способів виконання, прогнозування можливих результатів більш виражено проявляються в студентів третього курсу, хоча показники студентів I та II курсів від третьокурсників відрізняються неістотно. Водночас, у значної частини студентів четвертого курсу показники перспективної рефлексії нижчі.

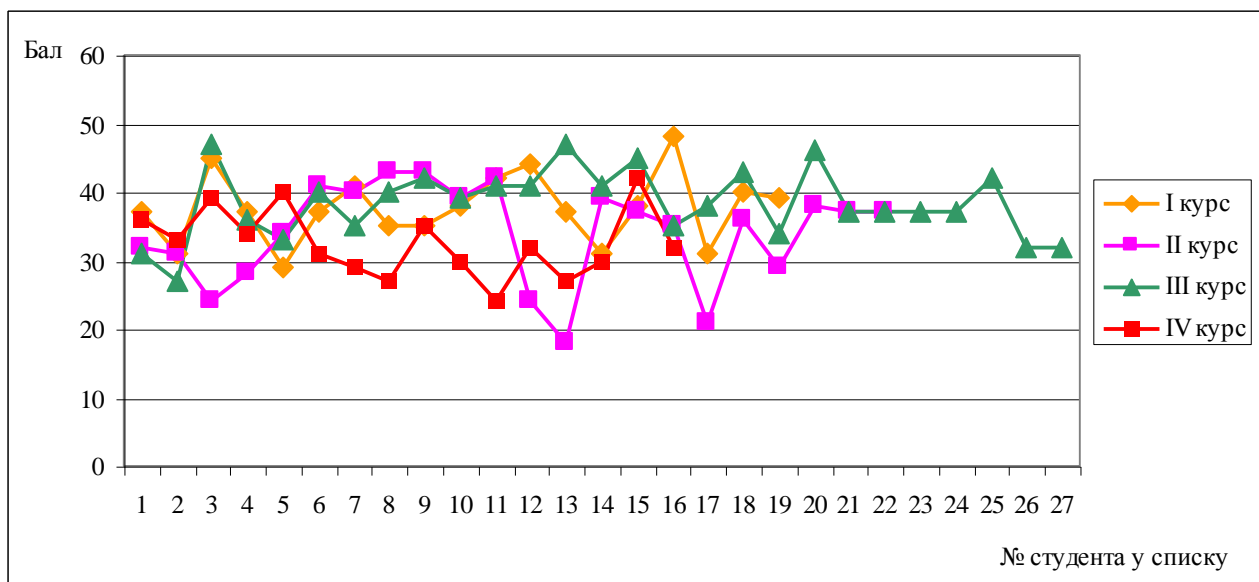

Рис. 3. Розподіл студентів за індивідуальними показниками міри вираженості перспективної рефлексії

Узагальнення результатів дослідження також показало, що немає істотних відмінностей між студентами різних курсів у рівні вираженості рефлексії в спілкуванні та взаємодії з іншими людьми (див. рис. 4).

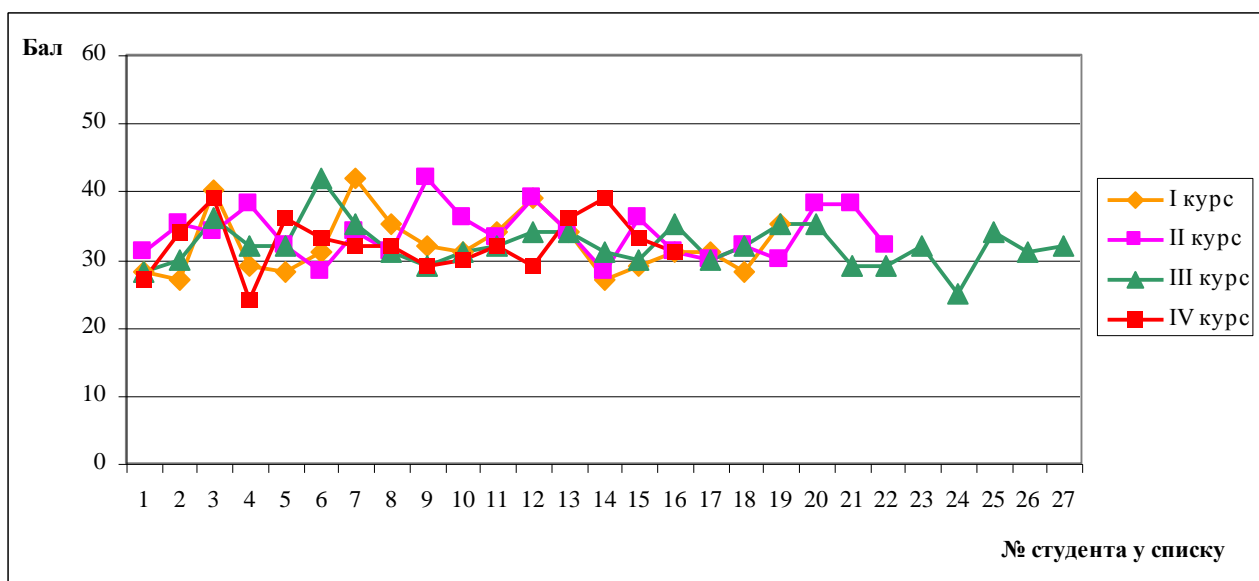

Рис. 4. Розподіл студентів за індивідуальними показниками міри вираженості рефлексії у спілкуванні та взаємодії з іншими людьми

Потрібно зазначити, що масиви отриманих емпіричних даних дуже неоднорідні, характеризуються великою змінливістю (значення розмаху та дисперсії досить великі). Найнижчі середні показники за видами рефлексії в студентів четвертого курсу (за винятком рефлексії в спілкуванні та взаємодії з іншими людьми).

Для виявлення загальної картини рівні вираженості рефлексивності майбутніх соціальних педагогів ми провели узагальнення отриманих під час діагностики даних за рівневою структурою, результати якого представлені в табл. 1 та на рис. 5.

Таблиця 1

Розподіл студентів за рівнями рефлексивності (N = 84)

Рівень	I курс		II курс		III курс		IV курс	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Низький	6	32	9	41	9	33	14	87
Середній	11	58	13	59	17	63	2	13

Високий	2	10	0	0	1	4	0	0
---------	---	----	---	---	---	---	---	---

Аналіз даних, наведених у табл. 1 та на рис. 5 дає підстави стверджувати, що загалом для студентів, які брали участь у дослідженні, здебільшого характерний низький та середній рівні рефлексивності. Тільки у 10 % студентів першого та в 4 % – третього курсів були зафіксовані показники, які відповідають високому рівню, на другому та четвертому курсах таких студентів не виявилось.

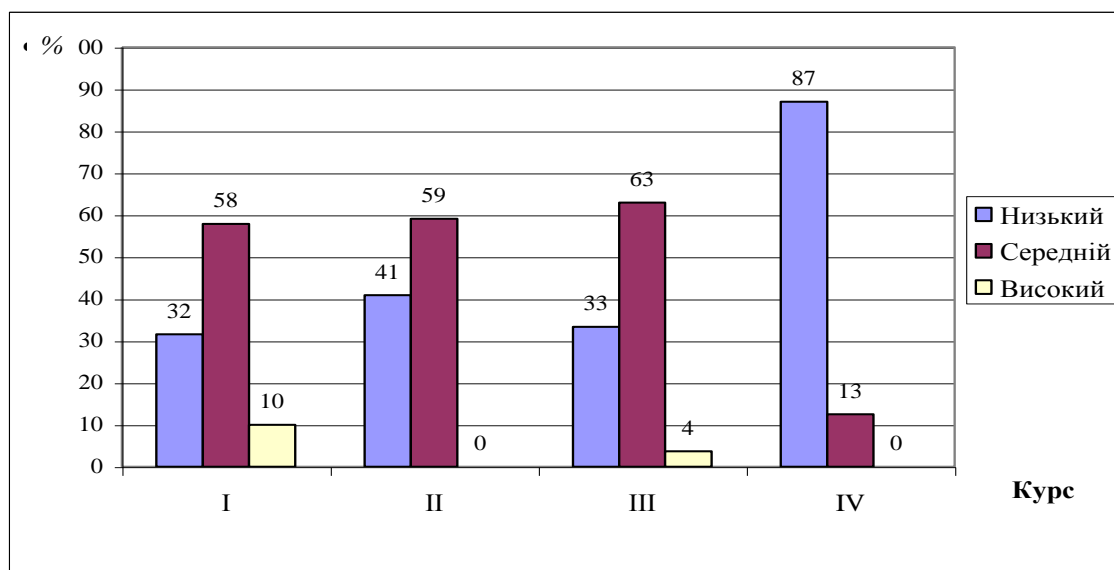

Рис. 5. Розподіл студентів за рівнями рефлексивності ($N = 84$)

Особливо тривожні результати, які продемонстрували студенти четвертого курсу, адже у 87 % із них було виявлено низький рівень розвитку рефлексивності. Ураховуючи той факт, що це випускники бакалаврської програми, такий рівень розвитку рефлексивності очевидно не дасть їм змоги в майбутньому успішно здійснювати професійну діяльність.

Індивідуальні показники рефлексивності студентів варіюють у досить широких діапазонах, що засвідчує про велику змінливість масиву даних і підтверджується великими значеннями дисперсії (наприклад, для показників студентів I курсу $S_x^2 = 189,32$). Середні показники близькі до області, яка відповідає низькому рівню рефлексивності (близькі до 4 стевів, що відповідає 114 балам). Оцінка достовірності відмінностей між показниками рефлексивності студентів I–IV курсів за допомогою H критерію Крускала–Уолліса показала, що ці відмінності між студентами різних курсів за рівнем розвитку рефлексивності статистично достовірні для $p \geq 0,01$.

Висновки та перспективи подальших досліджень

1. Група учасників дослідження дуже неоднорідна за показниками рівня розвитку рефлексивності.
2. Для більшості обстежених студентів характерний низький і середній рівень рефлексивності, у четвертокурсників переважає низький. Це однозначно негативно впливатиме на ефективність їхньої професійної діяльності в майбутньому.
3. Ураховуючи таку ситуацію, потрібно у процесі читання курсів циклу професійно-орієнтованих дисциплін акцентувати більшу увагу на питаннях, спрямованих на підвищення рівня розвитку рефлексивності майбутнього фахівця в галузі соціальної педагогіки.

Джерела та література

1. Бабаян Ю. О. Формування рефлексивної компетентності майбутнього вчителя початкових класів / Формування професійної компетентності майбутнього вчителя : наук. посіб. / Ю. О. Бабаян, К. Ф. Нор ; за заг. ред. С. І. Якименко. – К. : Вид. дім «Слово», 2011. – С. 231–266.
2. Бизяева А. А. Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия / А. А. Бизяева. – Псков : ПГПИ им. С. М. Кирова, 2004. – 216 с.
3. Васильева О. А. Рефлексия как психолого-педагогическая категория [Електронний ресурс] / О. А. Васильева. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pfto/2010_8/.../PD810_08.pdf
4. Карпов А. В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики / А. В. Карпов // Психол. журн. – 2003. – Т. 24. – № 5. – С. 45–57.
5. Карпов А. В. Психология рефлексивных механизмов деятельности / А. В. Карпов. – М. : Ин-т психологии, 2005. – 421 с.
6. Семенов И. Н. Рефлексивная психология и педагогика творческого мышления / И. Н. Семенов, С. Ю. Степанов. – Запорожье : ЗГУ, 1992. – 192 с.
7. Трунов Д. Г. Виды рефлексии : феноменологическое обоснование / Д. Г. Трунов // Вестн. Перм. ун-та. – Сер. : Психология. – 2009. – Вып. 2 (28). – С. 47–58.

Гулько Степан. Диагностика меры выраженности рефлексивности будущих социальных педагогов. В статье раскрываются результаты изучения актуального состояния развития рефлексивности у студентов специальности «Социальная педагогика» Восточноевропейского национального университета имени Леси Украинки. Установлено, что у большинства студентов низкий и средний уровень развития способности анализировать свои возможности при решении профессиональных задач; осуществлять поиск причинно-следственных связей в процессах и явлениях; реализовывать эффективное общение и взаимодействие с окружающими людьми; проектировать, прогнозировать и программировать свою профессиональную деятельность. Статистическими методами подтверждено, что между студентами младших и старших курсов существуют статистически достоверные различия, как за отдельными видами рефлексии так и в целом за уровнем развития рефлексивности.

Ключевые слова: рефлексия, рефлексивность, диагностика рефлексивности.

Gunko Stepan. The Diagnostics of Reflexivity Expressiveness Measures of the Future Social Pedagogue. The article reveals the results of a study of the current state of development of reflexivity of the students from the specialty “Social pedagogy” of Eastern European National University named after Lesya Ukrainka. It was found that the majority of students have low and the average level of development of the ability to analyze their capabilities in solving of professional tasks; to search for causal relationships in the processes and phenomena; to implement effective communication and interaction with surrounding people; to design, to program and to predict their professional activities. The author with the help of statistical methods confirms that among students of junior and senior courses there are statistically significant differences as for certain types of reflection and as a whole by the level of reflexivity.

Key words: reflection, reflexivity, diagnostics of reflexivity.

Стаття надійшла до редколегії
16.01.2015 р.